

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Kur'an'ın Suistimali Önlemedeki Genel Geçer Çözümü: "Ma'rûf" Önerisi

The Qur'an's General Applicable Solution to Prevent Abuse: "M'arûf" Proposal

Fatih TİYEK

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

fatihdiyek@ksu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-8225-479X

Öz: Kur'an'ın muhatabı konumundaki insanın hayatında önemli kolaylıklar sağlaması, önerdiği ve gözetilmesini istediği ilkeler aracılığıyla birçok muhtemel probleme tedbirler sunması onun çözüm odaklı bir kitap olduğunu göstermektedir. Bu yönü ve misyonu sebebiyle karşılıklı hakların ve yükümlülüklerin söz konusu olduğu durumlarda bir tarafın diğerini mağdur etmemesi, bazı gerekçelerle aşırıya kaçmaması, kişisel çıkarların hâkim konuma gelmemesi için bazı tedbirler önermiştir. Kur'an'ın bu kapsamdaki tedbirlerinden ve çözüm önerilerinden biri de "ma'rûf"un gözetilmesidir. Çünkü genel kabule uygunluğu, aklen veya dinen güzel olduğundan dolayı gönlün ısındığı ve sevdiği hususu ifade eden "ma'rûf" insanları daha makul ve daha gerçekçi uygulamalara sevk etmektedir. Bu yüzden karşılıklı bazı haklar ve sorumluluklar içermesi sebebiyle suistimalin, hak gaspının ve aşırılığın muhtemel olduğu boşanma, nafaka, vasiyet, mehir gibi birçok hususta genele şamil, herhangi bir zarara yol açmayan ve teamül haline gelen "ma'rûf" önerisi önemli bir işlev görmektedir. Bu kapsamdaki kullanımlarında kelime, "makul, meşru, olması gereken, yakışan" gibi anlamları ifade ettiğinden onu sadece "iyi, güzel" şeklinde anlamlandırmak kastedileni aktarmada yeterli olmamaktadır. Bu yüzden çalışmamızda "ma'rûf" ölçütünün önerildiği durumları ihtiva eden somut örnekler etrafında bağlama uygun anlamıyla birlikte onun kişisel çıkar eksenli davranışları ve suistimali önlemede nasıl rol oynadığını ortaya koymaya çalışacağız. Buradan hareketle de bir tarafın haklılığının değil de olması gerekenin tesisine işaret eden Kur'anî önerilerin yerindeliği vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, ma'rûf, suistimal ve çözüm.

Abstract: The fact that the Quran provides significant convenience in the life of the person it addresses and offers measures to solve many possible problems through the principles it proposes and wants to be observed shows that the it is a solution-oriented book. Due to this aspect and its mission, it has suggested some measures to ensure that one party does not victimize the other in situations where mutual rights and obligations are in question, does not go to extremes for some reasons, and personal interests do not become dominant. One of the Quran's precautions and solution suggestions in this context is to observe "ma'rûf". Because "ma'ruf", which expresses something that the heart warms and loves because it is compatible with general acceptance and is mentally or religiously beautiful, leads people to more reasonable and realistic practices. Therefore, the "ma'rûf" that is general shamil, which does not cause any harm and becomes a common proposal plays an important role in many issues such as divorce, alimony, will and dowry, where abuse, usurpation of rights and excess are possible, as it involves some mutual rights and responsibilities. In its usage in this context, the word expresses meanings such as "reasonable, legitimate, what should be, appropriate", so simply interpreting it as "good, beautiful" is not sufficient to convey what is meant. Therefore, in our study, we will try to reveal how it plays a role in preventing personal interests and abuse, along with its context-appropriate meaning, around concrete examples containing situations where the "ma'rûf" criterion is recommended. From this point of view, we will

try to emphasize the appropriateness of the Qur'anic suggestions that point to the establishment of what should be, rather than the rightness of one side.

Keywords: Tafsir, Quran, ma'ruf, abuse and solution.

GİRİŞ

Kur'an, kendi ifadesiyle "hüden lin-nâs" (el-Bakara 2/185) olmasının bir gereği olarak bireysel ve toplumsal planda insanlığa uygulanabilecek bir yaşam biçimi sunmak için gönderilmiştir. (Gölcük, 2012: 204) İnsanın hayatında önemli kolaylıklar sağlamış, önerdiği ve gözetilmesini istediği ilkeler aracılığıyla birçok muhtemel problemin önlenmesini amaçlamıştır. Nüzûlün gerçekleştiği yaklaşık 23 yıllık süre zarfında dilsel inceliklerinden üslûbuna, yönteminden muhtevasına kadar birçok hususta bu uygulanabilirliği ve çözüm odaklılığı gözettiğinin ipuçlarına rastlamak mümkündür. Bu yönüyle Kur'an'ın hem insanı değerlendiren yani dikkate alan hem de ona değer katan bir kitap olduğu (Akpınar, 2002: 122) rahatlıkla söylenebilir. Nüzûl öncesi ve sonrasının mukayesesi neticesinde ortaya çıkan Mekke'deki beşerî, kokuşmuş, köhnemiş, dejenere olmuş hayat tarzından tertemiz ahlaki temellere dayalı bir topluma geçişin, (Gölcük, 2012: 150 ve 158) yanlış tanrı tasavvuruna dayalı bir hayat nizamından tevhit merkezli, ahiret eksenli ve amel-i salih yörengeli bir hayata dönüşümün (Tan, 2011: 33) geri planında da Kur'an'ın insanı gözetici ve ıslah edip düzeltici misyonu belirleyici rol oynamıştır.

Kur'an'ın toplumun değişmesi ve dönüşmesi sürecinde izlediği yolun ve muhtevasındaki inceliklerin süreci kolaylaştırdığı muhakkak olmakla birlikte bu süreci eskinin bütün unsurlarıyla kaldırılıp yerine yeninin inşası olarak da kabul etmemek gerekir. Çünkü kastedilen dönüşüm eskinin tamamen reddedilmesiyle değil insanlığın huzur ve mutluluğuna hizmet etmeyen tutum ve davranışların düzeltilmesi ile gerçekleşmiştir. (Tiyek, 2018: 189) İnsanın hayatını zorlaştıran, haksızlıklara yol açan, aşırılıklar ve suistimaller barındıran hususlar giderilmiş bu çerçevede bir sıkıntı doğurmayan hususlar ise devam ettirilmiştir. Bu manada Kur'an muhtevasının tamamının Araplar için yeni şeyler olduğunu söylemek realiteye uygun değildir. (Tâhâ Hüseyin, 2003: 38) Onda gönderiliş amacı doğrultusunda ilga örnekleri olduğu gibi ibka (tasvip etme) ve ıslah (ta'dil etme) örnekleri de yer almıştır. (Örnekler ve ayrıntısı için bkz. Eyüboğlu ve Okuyan, 2008: 193-196) Yaşanan hayatın içinde yerleştirilmeye çalışılan sisteme aykırı olanlar reddedilmiş, zarar vermeyen ya da olumlu anlamda katkı sağlayacağı düşünülenler uygun formatta muhafaza edilmiştir. Yani yılların birikimi ve tecrübesi bir anda yok sayılmamıştır.

İlga, ibka ve ıslahtan hangisi olursa olsun Kur'an'ın önerdiği çözümlerde ve savunduğu ilkelerde belirleyici nokta insanın hak ve sorumlukları ile birlikte hem kendisinin huzurlu bir hayat yaşaması hem de hayatı paylaştığı diğer insanların huzuruna katkı sağlamasıdır. Bu çerçevede Kur'an, birilerinin mağduriyetine yol açabilecek her türlü suistimalin karşısında durmuştur. İnsanlar arası ilişkilerde özellikle de karşılıklı hakların ve yükümlülüklerin söz konusu olduğu durumlarda bir tarafın diğerini mağdur etmemesi, bazı gerekçelerle aşırıya kaçmaması, adaletin tesisi ve hakkaniyetin işletilmesi için bazı tedbirler önermiştir. (Akbaş, 2015: 329-330) Örneğin karşılıklı bir alacak verecek durumunun söz konusu olduğu borçlanma ile ilgili yazıya dökme, bir katibe yazdırma ve iki şahit tutma tavsiyelerinde (el-Bakara 2/282) bu incelikler gözetilmiştir. Aynı şekilde iffetli kadınlara zina isnadında bulunup dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurulması ve ondan sonraki süreçte şahitliğinin kabul edilmemesi (en-Nûr 24/4) emirlerinde de suistimali ve mağduriyeti önleyici bir tedbir durumu söz konusudur.

Kur'an'ın suistimal ve mağduriyet ihtimali karşısında önerdiği çözümlerden biri de "ma'rûf"un ölçü olarak dikkate alınmasıdır. Karşılıklı bazı haklar ve sorumlulukların söz konusu olduğu boşanma, nafaka, vasiyet, mehir gibi birçok hususta hakkın ne kadar ve yükümlülüğün nereye kadar olduğu noktasında net bir sınır çizme, bir rakam telaffuz etme yerine "ma'ruf" bir ölçü olarak kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle gerçekleştirmek istediği amaç doğrultusunda selim akıl sahipleri tarafından kabul gören ve insanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında herhangi bir zarara yol açmayan ve teamül haline gelen örf ve adetler benimsenmiş ve onlar bazen olduğu gibi, bazen de yeni bir düzenleme ile uyulması gereken hükümler haline getirilmiştir. (Demirci, 2011: 143) Bu aynı zamanda Kur'an'ın sosyo-kültürel koşulları dikkate alarak insanların bazı hususlarda davranış şeklinin ne olması gerektiği noktasında örfü baz aldığı (Eyüboğlu ve Okuyan, 2008: 194) da göstermektedir. Başka bir ifadeyle o, Mekke

müşriklerinin inanç ve uygulamalarına karşı toptancı bir yaklaşım sergilememiş (Vatandaş, 2009: 183) yerel unsurları da gözetmiştir. Ancak bu yerellik evrenselliği gölgelememiş bilakis ona da kapı aralamıştır. Zira “ma’rûf” herhangi bir dönem ile sınırlı, sadece o döneme ait bir ölçü değil hangi dönemde olursa olsun içinde bulunulan şartların ve kamu aklının gözetilmesine imkan tanıyan bir çerçevedir. Çünkü “ma’rûf” ifade ettiği anlam ile nüzul döneminde içinde bulunulan şartların, günümüzde çağın imkan ve ihtiyaçlarının gelecekte ise muhtemel gelişim ve ilerlemenin gözetilmesini pekala sağlamaktadır.

Kur’an’ın “ma’rûf” ve benzeri çözüm önerileri ile muhatabın hayatını kolaylaştırması, muhtemel problemlerin önünü alması hem onu daha kabul edilebilir kılmış hem de onun uygulanabilirlik oranını yükseltmiştir. Çünkü o, bu çözüm önerilerinde hayatın içine girerek onu insanlar nezdinde daha makul ve daha gerçekçi bir hale dönüştürmüştür. Böylece 23 yıl gibi kısa sayılabilecek bir süreçte çok önemli bir değişim ve dönüşüm meydana getirmiştir. Hem yerelliğin gözetildiği hem de evrenselliğin önerildiği “ma’rûf” ölçüsünün önerildiği durumlar ve sağladığı katkı ile ilgili somut örnekler bu durumu net bir şekilde ortaya koyacaktır. Böylece bir tarafın değil olmasının gerekenin tesisine işaret eden Kur’anî önerilerin yerindeliği ve benzeri çözümlere ilham kaynağı oluşu vurgulanmaya çalışılacaktır. Bu durumun aynı zamanda Kur’anî bir kavramın kastedilen anlamı ve mesajı aktarmadaki rolünü takdire de katkı sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

MA’RÛF KELİMESİ VE KUR’AN’DAKİ KULLANIMLARI

“Ma’rûf” kelimesi Kur’an’da “arafe, arrafe, i’tarafe, taârafe” gibi kalıplarıyla yaygın bir kullanıma sahip “عرف” kökünden türemiş bir kelimedir. “عرف” kökünün Arapçada birbirine bitişik olarak peş peşe gelmek ve gönül rahatlığı/sükûnet/yatışma olmak üzere iki temel anlamı bulunmaktadır. Derin bilgi, tanıma ve bilme anlamları da kelimenin temel anlamlarından kabul edilmektedir. (İbn Fâris, 1979: 4/281) “عرف” kökünden türeyen kelimelerin temel anlamlarının dışında güzel koku yayma, sabır gösterme, itiraf etme gibi bazı özel anlamları da bulunmaktadır. (Halil b. Ahmed, 1424/2003: 3/135; el-Ezherî, t.y.: 2/344-348; İbn Fâris, 1979: 4/281-282)

“عرف” kökünden türeyen “العرف - العارفة - المعروف” kelimeleri “kişinin iyi olarak bilip yakınlık hissettiği ve güven duyduğu her şeyi” ifade etmeleri bakımından aynı anlamdadırlar. (el-Ezherî, t.y.: 2/344) Ma’rûf kelimesinin “gönüllerin huzur ve sükûn bulduğu şeye” işaret etmesi de bu kapsamda değerlendirilebilecek bir anlamdır. (İbn Fâris, 1979: 4/281) Bir hukuk terimi olan örfün geçmişten beri süre gelen alışkanlık haline gelmiş uygulamalara işaret etmesi ve kamuoyu nezdinde yadırganmadan kabul görmesi de kelimenin iki temel anlamı ile ilişkilendirilebilir. Şerî delillere ve İslam hukukunun temel kurallarına aykırılık teşkil etmeyen örfün hüküm çıkarmada dikkate alınmasının gerekliliği de (Şa’bân, 2000: 195-199) onun anlamı ve işlevini destekleyici bir tavır olarak dikkat çekmektedir. Hadis literatüründe zayıf hadis türlerinden münkerin karşısında yer alan sahih bir hadis çeşidi olan ve “güvenilir râvinin zayıf râviye muhalefet edip rivayet ettiği hadis” anlamındaki ma’rûf kullanımı da kelimenin kök anlamlarını teyit etmektedir. (Efendioğlu, 2003: 28/66; Aydın, 1987: 93)

Maruf kelimesi Kur’an’da 3 farklı bağlamda 36 ayette toplam 39 defa geçmektedir. Kullanıldığı bağlama göre kelimenin cümleye kattığı anlam da farklılaşmaktadır. Kelimenin Kur’an’da yer aldığı bağlamlardan ilk akla geleni “emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i anil-münker” ibaresidir. Toplam dokuz ayette (Bkz. Âl-i İmrân 3/104, 110 ve 114; en-Nisa 4/114; el-A’râf 7/157; et-Tevbe 9/71 ve 112; el-Hâc 22/41; Lokmân 31/17) farklı kalıp ve ifade şekilleriyle emir kelimesinin mütemmimi olarak kullanılırken bir ayette (et-Tevbe 9/67) ise nehyin mütemmimi olarak kullanılmaktadır. Kelime, içinde bulunduğu bu kalıp ifadede “münker” kelimesinin zıddıdır ve “iyilik” anlamını ifade etmektedir. Fert ve toplum bazlı barış ve huzura katkı sağlayıcı “iyiliği emredip kötülüğü nehyetme” vasfına ya da yükümlülüğüne dikkat çekmektedir.

Ma’rûf kelimesi, Kur’an ayetlerindeki ikinci bağlamında ise toplam altı ayette sekiz defa “iyi ve güzel” anlamlarını ifade etmektedir. Kelime bu bağlamda iki farklı kullanımıyla dikkat çekmektedir. Bunlardan ilkinde kelime, boşanan kadına nasıl muamele edileceği, iddet döneminde onu tutmanın ve ondan ayrılmanın nasıl olması gerektiği uyarısında uygun davranışın ölçüsü olarak yer almaktadır. (Bkz. el-Bakara 2/229 ve 231 (2 defa); et-Talâk 65/2 (2 defa)) İkinci kullanımda ise kelime “söz” kelimesinin sıfatı olarak geçmekte ve “güzel” anlamını ifade etmektedir. (Bkz. el-Bakara 2/263; en-Nisâ 4/8; Muhammed 47/21)

Üçüncü bağlamında ise “ma’rûf” bir çözüm aracı olarak sunulmaktadır. Toplam 20 ayette 21 defa (el-Bakara 2/178, 180, 228, 232, 233, 234, 235, 236, 240 ve 241; en-Nisâ 4/5, 6, 19 ve 25; en-Nûr 24/53; Lokmân 31/15; el-Ahzâb 33/6 ve 32; el-Mümtehine 60/12; et-Talâk 65/6) yer aldığı bu bağlamda kelime, vasiyet, emziren kişinin ücreti, eşi vefat eden kadının durumu, boşanma, anne baba ile münasebet gibi birden çok tarafı ilgilendiren hususlarda gösterilmesi gereken tavrın veya yapılması gereken davranışın ölçütü olarak yer almaktadır. Kelimenin işaret ettiği uygun, yerinde, olması gereken, yakışan ve genel kabul gören çözüm ile bir tarafın haksızlığa maruz kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Kelimenin bu bağlamda ifade ettiği anlamın genel kabule uygun olması, yerinde ve yakışan olarak kabul edilmesi onun kök anlamlarından olan uygulanagelme ve iç huzuru/sekineti temin etme anlamıyla da örtüşmektedir. Bu yönüyle de bir tarafa haksız menfaat sağlayan bir tarafı ise haksızlığa uğratan suistimallerin önüne geçilmektedir. Çünkü ayetlerdeki marufa uygun tavır ve davranış gözetildiği takdirde huzursuzluk ve haksızlık ortadan kalkmış olacaktır. Mecelle kaideleri içerisinde “ma’rûf” ile aynı kökten olan örf ile ilgili “Âdet muhakkemdir” (Şimşirgil ve Ekinci, 2008: 116), “Âdeten mümteni’ olan şey hakikaten mümteni’ gibidir” (Şimşirgil ve Ekinci, 2008: 118), “Örfen ma’rûf olan şey şart kılınmış gibidir” (Şimşirgil ve Ekinci, 2008: 122) ve “Örf ile ta’yîn, nass ile ta’yîn gibidir” (Şimşirgil ve Ekinci, 2008: 123) ilkeleri de hem kelimenin üçüncü bağlamıyla paralellik arz etmekte hem de onun işlevselliğine vurgu yapıcı işaretler ihtiva etmektedir.

SÜİSTİMALİ ÖNLEYİCİ MA’RÛF ÖNERİLERİ

Kur’an’da farklı bağlamlarda birçok kullanımı bulunan “ma’rûf” kelimesi, suistimali öneyici fonksiyonu ile geçtiği ayetlerde genel olarak “söylem olsun eylem olsun, aklen veya dinen güzel olduğundan dolayı gönlün ısındığı ve sevdiği her şeyi kapsamaktadır. Bu anlamıyla da çirkinliğinden dolayı insanın içinin ısınmadığı, yadırgadığı şey olan münker kelimesinin zıddı bir ifadeye bürünmektedir. (ez-Zemahşerî, 1998: 2/21) İçinde bulunduğu ayetlerde muhataplarına uygun, makul ve meşru olana, yerinde tavır ve davranışa, yakışana işaret ederek kişisel çıkarlara bir set çekmiş ve muhtemel susitimalere, hak kayıplarına, mağduriyetlere engel olmuştur. Bunun hangi hususlarda ve nasıl olduğu ise ayrıntısına temas edilecek somut örnekler ile anlaşılacaktır. “Ma’rûf” kapsamındaki bu örneklerin ayrıntılı bir şekilde ele alınıp her birinde onun işlevinin ortaya konması, hem onunla ilgili doğru anlamın tespit ve teyit edilmesine hem de Kur’an’ın suistimali nasıl önlediğinin, yerinde ve uygun çözüm önerileri ile nasıl hayatın içine girdiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Uygun Söz ve Davranışın Ölçüsü Olarak Ma’rûf

İnsanlar arası ilişkilerde söylenen bir sözün ve yapılan bir davranışın yerinde ve uygun olması son derece önemlidir. Zira karşılıklı ilişkinin olması gerektiği gibi tesisi, yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi ve çoğu zaman yanlış kanaatlere dayanan fitnenin bertarafı için sözün ve davranışın rolü çok büyüktür. Kur’an da önemi çerçevesinde insanların söyleyecekleri her sözün yerinde ve uygun olmasını ve gereken davranışın sergilenmesini istemiştir. Onun diğer ilke ve prensiplerinin yanında hem sözde hem de davranışlarda uygunluğun ve yerindeliğin ölçüsünün ne olması gerektiği noktasında işaret ettiği hususlardan biri de “ma’rûf”tur.

Kur’an, insanlar arasında uygun ilişkinin tesisi ve söylenen sözün söylenme amacına hizmet etmesi için “ma’rûf”u bir ölçüt olarak sunmuştur. Söz anlamındaki “قول” kelimesinin sıfatı olan “ma’rûf” ifade ettiği anlam ile sözü, genel kabule, sadeliğe ve doğallığa yaklaştırmıştır. Böylece yanlış anlamının ve suistimalin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu işlevi ile üç ayette geçen “ma’rûf” ilk geçtiği Bakara sûresi 235. ayette evlenme niyetiyle bir erkeğin bir kadın ile konuşmasının nasıl olması gerektiği çerçevesinde yadırganacak ve örfe uygun olmayan söz söylememeye (ez-Zemahşerî, 1998: 1/460), söylediği sözlerde helallik ve caizlik sınırını aşmamaya (el-Mâturîdî, 1426/2005: 2/193) işaret etmektedir. Kelimenin bu bağlamda geçtiği bir diğer ayet ise Nisa 4/5. ayettir. Bu ayette ise “ma’rûf” muhatap konumundaki malına koruyucu olunan “sefipler” ile münasebet çerçevesinde onlara söylenecek sözün ölçüsü olmaktadır. Onların “sefi” olduğu gözetilerek aklına yatan ve kabul edebileceği makul söz söyleme tavsiye edilmektedir. (ez-Zemahşerî, 1998: 2/21; İbn Atiyye, 2007: 2/471) Bu tavsiye onun herhangi bir zarara uğramasını önleyecek şekilde malını saçıp savurmanın ve israfın yanlışlığı ve bunlar neticesinde fakirlik ve halktan dilenme ile karşı karşıya kalabilme riskine dikkat çekici bir içeriğe sahip olmalıdır. (er-Râzî, 1401/1981: 9/193) “Ma’rûf” kelimesi Ahzâb 33/32. ayette ise peygamber eşlerinin konuşmalarına bir sınır çizmektedir. Ayetteki “ma’rûf” ile niyetinde

bozukluk olanların yanlış bir düşünce ve beklenti içerisine girmemesi için kendilerine yakışacak şekilde belli bir ciddiyet ve sertlikle (el-Mâturîdî, 1426/2005: 8/380), yumuşaklıktan uzak (el-Kurtûbî, 2006: 17/138), kadınsılık katmaksızın (ez-Zemahşerî, 1998: 5/66), doğru, iffetli ve güzel (el-Mâverîdî, t.y.: 4/399) söz söylenmesine işaret edilmektedir.

Kur'an sadece sözde değil davranışlarda da uygunluğu "ma'rûf" önerisi ile tesis etmeye çalışmaktadır. Bu kapsamdaki ayetlerde "ma'ruf" makullüğü ifade ederek "yakışanı yapma, uygun şekilde davranma" önerisine aracılık etmektedir. İlk örneğimiz Nisâ 4/19. ayette mü'minlere hitaben kadınlara zorla mirasçı olma ve haklı bir gerekçe olmadan kendilerine verilen mehrin bir kısmını geri almak için zorlayıcı bir tavır takınma yerine aralarındaki ilişkinin makul ölçülerde (Örneği için bkz. İbn Kesîr, 2000: 3/400) olmasını ifade etmektedir. Nur 24/53. ayette ise münafıklara yanıtıcı yeminler yapma yerine olması gereken (Bkz. Ateş, 1988: 6/205) itaati yapmaları emredilmektedir. Doğrudan bir suistimali önleme durumu söz konusu olmasa da iyi ilişkileri tesis etmeye, güven duymaya katkı yönüyle konu ile ilişkilendirilen Ahzab 33/6. ayette dostlarla münasebette dostluk neyi gerektiriyorsa ona uygun şekilde davranmak, güzelliği herkesin kavrayacağı ölçüde bariz olan bir tavır takınmak gerektiği (Esed, 1999: 2/851) tavsiye edilmektedir. Mümtehine 60/12. ayette ise mü'min kadınlardan makul hiçbir hususta Hz. Peygambere karşı çıkmamaları emredilmektedir.

Boşanma Sonrası Yükümlülükler ve Haklarda Ma'rûf

Boşanma, her ne kadar eşlerin birbirinden ayrılıp karı koca münasebetini devam ettirmemelerini ifade etse de hem gerçekleşme sürecinde hem de sonrasında bir takım hak ve yükümlülükleri ihtiva eden bir karar ve tercihtir. Onda her ne kadar belli kurallar ve yükümlülükler çerçevesinde kurulan bir düzen bozulsa da sürecin hak kaybına, bir tarafın mağdur olmasına, intikam duygularıyla bazı sorumlulukların kasden ihmaline müsaade edilmemektedir. İstenmeyen ve üzücü bir süreç de olsa zararın en aza indirilmesi hem Allah Teala'nın emri hem de Hz. Peygamberin tavsiyeleridir. Kur'an'da işaret edilen "ma'rûf" da bu çerçevede yükümlülüklerin tam manasıyla yerine getirilmesi, mağduriyetlerin de giderilmesi açısından önemli bir ölçüt olarak dikkat çekmektedir.

Boşanma ve sonrasında muhtemel durumu anlatan Bakara Suresi 2/228. ayetteki "وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ" ibaresiyle Cahiliyye döneminde ikinci sınıf muamelesi gören, hak olarak erkeklerin istek ve keyiflerine göre kendileri için takdir ettikleri ile yetinmek durumunda kalan kadınların da hakları olduğunu bildirmektedir. Ölçü ve hakem olarak ise sosyal şartlara ve kamu vicdanına uygunluğu ifade eden "ma'rûf" önerilmektedir. (Karaman ve diğerleri, 2014: 1/362-364) Hakların meşruluğunu ifade eden bu öneri ile kadınların kendi hakları olmayan şeyi kocalarına; kocaların da kendi hakları olmayan şeyleri kadınlara yüklemelerinin önüne adeta set çekilmiştir. Her iki tarafa da kendine yaraşır yükümlülüğü yapma, karşıya yaraşır olanı talep etme imkânı sağlanmıştır. (ez-Zemahşerî, 1998: 1/442) Haklara getirilen meşruluk ölçütü ile genel hatlarıyla haklar yasal bir zemine oturtulmakta, özneliğin kaçınılmaz olduğu kişisel çıkarların öncelenmesine belli bir sınır getirilmektedir. Bakara 2/232. ayette ise "إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ" ibaresiyle de cahiliyye devri yanlış uygulamalarından biri olan boşanan kadının eski kocalarıyla evlenmelerine aile büyükleri ve velilerinin engel olmasına (et-Taberî, 2001: 4/187-190; er-Râzî, 1401/1981: 6/119-120) işaret edilerek makul ve meşru evlenme taleplerine rıza gösterilmesi istenmektedir. İçinde bulunduğu bağlamda mehir ve şahitler gibi nikahı tamamlayıcı hususlara işaret ettiği düşünülen (İbn Atiyye, 2007: 1/570) "ma'rûf" ise ona makullük ve meşruluk kazandırmaktadır. (Karaman ve diğerleri, 2014: 1/370) Bu ölçü konularak hem kadının ahlaka aykırı bir girişimde bulunmasının hem de yakınlarının bencilce kararlarının önlenmesi amaçlanmıştır. Kişisel tercihler yerine genel kabul görmüş, uygulayıcılara güven veren bir çözümün gerekliliği vurgulanmıştır.

Boşanma sonrasında hak ihlalinin söz konusu olabileceği bir diğer husus ise çocuğunu emziren annenin ücreti ile yiyecek giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Kur'an bu hususlarda da "ma'rûf" ölçüsü ile onlara verilecek ücret ile ilgili (et-Talâk 65/6) genel kabule uygun, makul ve iki tarafa da zarar vermeyecek bir ücret olmasına (İbn Kesîr, 2000: 14/41), yiyecek ve giyeceğin (el-Bakara 2/233) ise imkanlar ölçüsünde ve her iki tarafı da zarara uğratmayacak seviyede olmasına (ez-Zemahşerî, 1998: 1/456; İbn Kesîr, 2000: 2/412-413) işaret edilmektedir. Böylece hem babanın gücünün üstünde yükümlülükler ile karşı karşıya kalmasının hem de annenin ihtiyacı ve hakkı olandan mahrum kalmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. "Ma'ruf" kelimesi boşanmış kadınlara mehir dışında gönül alıcı bir şeyler verilmesini, güzellikle ayrılmasını sağlayıcı menfaat teminini ifade ettiği Bakara 2/236

ve 241. ayetlerde de benzer bir işlev görmektedir. Mehir dışındaki bir görev olan ve “متاع” kelimesi ile ifade edilen menfaat sağlama yükümlülüğünün bir tarafı mağdur etmemesini, karşılıklı rızaya dayanmasını ve makul ölçülerde olmasını ise keyfilige belli ölçüde sınır çizen “ma’rûf” kelimesi ifade etmektedir. (İbn Atiyye, 2007: 1/592) 236. ayetin nüzulünden sonra bir Müslümanın "Bunu istersem yaparım, istersem yapmam" (el-Mâverdî, t.y.: 1/311; er-Râzî, 1401/1981: 6/173; İbn Kesîr, 2000: 2/412-413) demesi üzerine 241. ayetin nazil olduğuna dair bilgi de “ma’rûf” ile bildirilen çözümün suistimali önleyici yönüne dikkat çekmektedir.

Eşi Vefat Eden Kadın ile İlgili Hususlarda Ma’rûf

Ölüm, onu yaşayan kişi için dünya hayatının sonu ahiretin ise başlangıcı olsa da ondan etkilenenler açısından yeni hak ve sorumlulukların doğduğu önemli bir hadisedir. Hak ve sorumlulukların olması ve bazı insanları ilgilendirmesi sebebiyle mağduriyetlerin oluşmaması için bazı kural ve ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir. Hayat rehberi olan Kur’an da bu hususta birçok ilke ortaya koymuştur. Konumuz kapsamında olan Bakara 2/234 ve 240. ayetlerdeki “ma’rûf” ölçütü bu ilkelerden biridir. Bu iki ayette Cahiliyye döneminde eşi ölen kadının hayat konforunu kısıtlayıcı mağaramsı bir yere kapanma, kimseyle temas kurmama, yıkanmama, saçlarını taramama, tırnaklarını kesmeme (Karaman ve diğerleri, 2014: 1/373) gibi uygulamalara bir nevi cevap verilerek ölen kişinin yakınlarına ve karısına bir sınır çizilmiştir.

Eşi ölen kadının 234. ayette dört ay 10 günlük iddet süresinden sonra 240. ayette ise ölen eşin vasiyetiyle hak kazanacağı bir yıl koca evinden çıkarılamayacağı süre zarfında uygun olanı yapma hakkının bulunduğu haber verilerek muhtemel birtakım haksızlıklara ve keyfilige bir ölçü belirlenmiştir. Ayetlerde “فِيمَا فَعَلْنَا فِي أَنْفُسِنَا بِالْمَعْرُوفِ” ibaresiyle geçen bu ölçü ile kadının usulü dairesince eş arama, kendini gösterme ve bu maksatla süslenme gibi şeyler yapmasının (Mukatil b. Süleyman, 2002: 1/199 ve 201; el-Mâturîdî, 1426/2005: 2/215; el-Mâverdî, t.y.: 1/303; ez-Zemahşerî, 1998: 1/469; İbn Atiyye, 2007: 1/579) kısaca evlilik teklifine açık olduğunu gösterici bir tavır takınmasının (el-Mâturîdî, 1426/2005: 2/215; ez-Zemahşerî, 1998: 1/458) bir mahzuru olmadığı vurgulanmaktadır. Cümledeki “ma’rûf” kelimesinin temel anlamından da çıkarılacağı üzere burada hem eşi ölen kadının hem de yakınların nasıl davranmaları gerektiğinin sınırları belirlenmiştir. İbare ile yakınlarla eşi ölen kadın üzerinde sınırsız bir tasallutun olamayacağı, onun irade ve isteklerinin devre dışı bırakılamayacağı uyarısı yapılmakta, kadına ise alacağı kararlar ve bunların icrası sırasında sınırsız bir keyfiliginin bulunmadığı mesajı verilmektedir. Kısacası geçmiş yaşantının hatırına ve ölen eşinin maneviyatına hürmeten iki tarafın da yapacağı şeylere bir sınır çizilmekte ve “ma’rûf” ile de sürecin uygun ve makul bir düzlemde işletilmesine (Ayrıntısı için bkz. et-Taberî, 2001: 4/259-260) imkan verilmiş olmaktadır. Böylece iki tarafın da aşırılığa kaçmasının ve suistimalinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Cariyenin Mahrinin Ölçüsü Olarak Ma’rûf

Evlilik, bir bayan ile bir erkeğin nikah aracılığıyla birlikte yaşama kararının fiiliyata dönüştürmesidir. Eşlerin karşılıklı huzuru, helal yoldan neslin devam ettirilmesi gibi birçok katkısı sebebiyle insan hayatında önem verilen bir aşamadır. İnsan hayatındaki önemi sebebiyle Kur’an da onunla ilgili birçok hususa dikkat çekmektedir. Nisa 4/25. ayeti de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Ayette evlenmeye imkanı olmayanların Allah’ın kendilerini lutfuyla zengin edinceye kadar iffetli davranmaları tavsiyesine (en-Nûr 24/33) ilaveten başka bir çözüm olarak cariyeler ile evlenme imkanına şu şekilde işaret edilmektedir: İçinizden hür mü’min kadınlarla evlenmeye maddi imkanı olmayanlar sahip oldukları mü’min genç cariyeleri nikahlasın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli olmaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla ve aynı zamanda ailelerinin iznini alıp mehirlerini de olması gerektiği gibi vererek (وَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) onlarla evlenin...

Ayette hür kadınlarla evlenme imkanı olmayanlara alternatif bir çözüm olarak sunulan cariye ile evlenmede onlara verilmesi gereken mehirde “ma’rûf” kaydının düşülmesi bu evliliğin ciddiye alınması, hukukî olması ve cariyeye değer verildiğinin gösterilmesi açısından önemli bir işlev görmektedir. Çünkü ayetteki “ma’rûf” kaydı hem mehrin kabul edilebilir, makul ve güzel olmasına hem de geciktirmeden, zarara uğratmadan, onları bunu talep etmeye, almak için sıkıştırmaya mecbur bırakmadan ödenmesine (ez-Zemahşerî, 1998: 2/59), onun şeriat ve sünnete uygunluğuna (İbn Atiyye, 2007: 2/522) işaret

etmektedir. Cariye olmaları sebebiyle onları korkutmak yerine gönül rahatlığıyla güzelce verilmesini ifade etmektedir. (İbn Kesîr, 2000: 3/432) Ayette ifade edilen bu anlamlar, hem evlenecek kişinin keyfilğine sınır çizmekte hem de cariye'nin memnuniyetine aracılık etmektedir. Hiçbir şey vermeme ve sınırsız taleplerde bulunma aşırılıklarını sınırlandırarak muhtemel bir suistimalin önüne geçilmektedir.

Yetim Malını Muhafaza Eden Fakir Velinin İstifade Ölçüsü Olarak Ma'rûf

Kur'an'ın insanlar arası münasebette dezavantajlı olmaları sebebiyle korunup gözetilmesini istediği gruplardan biri de yetimlerdir. Birçok vesile ile yetimi gözetme emredilmiş veya övülmüş (Örneğin bkz. el-Bakara 2/177, 215, 220; en-Nisâ 4/36; el-İnsân 76/8), malı olan yetimin malının korunması yükümlülüklerden kabul edilmiştir. (Örneğin bkz. en-Nisâ 4/2, 10; el-En'ân 6/152; el-İsrâ 17/34) Onun malının korunması ve teslim sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlara kadar birçok incelik vurgulanmıştır. "Ma'rûf" ölçütünün yer aldığı Nisâ Sûresi 4/6. ayet de bu hususta önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. "Korumanız altındaki yetimleri evlilik çağına gelinceye kadar deneyin. Eğer onların belli bir olgunluğa eriştiğini fark ederseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekleri endişesiyle mallarını israf ile ve alelacele yiyip tüketmeyin. Zengin olan veli yetimin malına tenezzül etmesin, yoksul olan ise makul ölçüde ondan yararlansın. (وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ) Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Zira hesap sorucu olarak da Allah yeter."

Ayette bir yandan yetimin malını koruyup gözetken fakir velinin o maldan istifade edebileceğine işaret edilirken bir yandan da "ma'rûf" ölçütü ile bu yararlanmaya bir sınır çizilmektedir. Çizilen bu sınırın geçici değil her dönem ve şartta uygulanabilir genel geçer bir çözüm olacağı da unutulmamalıdır. Çünkü "ma'rûf" ifade ettiği anlam ile fakir velinin mağduriyetine sebep olacak yetim malına hiç el sürmeme ve yetimin mağduriyetine yol açacak maldan israf derecesinde istifade etme aşırılıklarını önleyici bir rol oynamaktadır. "Ma'rûf" ölçütü zengin için olmayan bu istifadenin kabul edilebilir, uygun, orta yol seviyesinde olmasını sağlamaktadır. Hz. Peygamberin himayesinde bir yetim olduğunu ve onun malından yiyip yiyemeyeceğini soran kişiye "makul ölçüde ve onun malını kendininkine ekleyip malına mal katma derdine düşmeden ve kendi malına gelebilecek zarara karşı onun malını kalkan yapmadan" yiyebileceğini bildirmesi (ez-Zemahşerî, 1998: 2/24; Benzer bir rivayet için bkz. Mâverdi, t.y.: 1/454) de uygunluğu ve orta yolu tutmayı (el-Mâturîdî, 1426/2005: 3/26-27) teyit etmektedir. Ayrıca yetim malının muhafazası sırasında fakir velinin ondan istifadesini yasal bir düzleme oturarak (Mâverdi, t.y.: 1/454) muhtemel bir gizli gaspın da önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kamuoyu nezdinde genel kabule uygun istifade ile hem fakir velinin hem de yetimin muhtemel mağduriyetlerine engel olunmaya çalışılmıştır. Böylece fakir veliye hiçbir şey vermeme veya sınırsız bir şekilde malı kullanma aşırılıkları önlenerek muhtemel suistimallerin önü alınmıştır.

Katilin ve Maktulün Velisinin Suistimalini Önlemede Ma'rûf

İnsanlar arasındaki çekişme, anlaşmazlık ve düşmanlığın zirve noktalarından biri de cinayetlerdir. Haklı ya da haksız yere birinin başka birini öldürmesini ifade eden cinayet, öncesindeki durum ve sonrasında doğurduğu sonuçlar itibarıyla suistimalin, mağduriyetin ve haksızlığın yüksek ihtimalli olduğu hadiselerdir. Toplumsal barış ve huzurun öncelendiği İslam toplumunda bu tür durumlara frenleyici ilkelerin ortaya konmaması düşünülemeyeceğinden Kur'an tedbir olarak bazı emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlardan biri de kısastır. "Sizin için kısasta hayat vardır" (el-Bakara 2/179) ilkesinden de anlaşılacağı üzere o hem cinayetleri hem de cinayet sonrası muhtemel aşırılıkları önleyici bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Allah Teâlâ "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, maktulün kardeşi veya bir yakını tarafından affedilirse, makul olanı yapmak (فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ) ve güzellekle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır" (el-Bakara 2/178) buyurmaktadır.

Ayette inananlara herhangi bir cinayet sonrasında kısas uygulama, affetme ve diyet ödeme çözümleri sunulmaktadır. Sunulan bu çözümlerden aslanan kısas olmakla birlikte gerektiğinde ve tercihe bağlı olarak affetme ve diyet alma ihtimallerine de işaret edilerek sonrasında ortaya çıkması muhtemel birçok aşırılığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zira sadece bu ayetteki emir ve tavsiyelerin işletilmesi dahi hem kısasın infazında eşitliğin tesisine imkan sağlanmış hem de af ve diyet alternatifleri ile iki tarafın memnun olacağı bir çözüm uygulanmış olacaktır. Çünkü af ve diyet tercihi kapsamında zikredilen ayetteki "فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ" ibaresi iki tarafın da memnun ve razı olacağı bir tavır sergilemeye

yönelik bir ölçüttür. Her iki tarafı da ilgilendiren bu ölçüt ile hem katili affedip diyete razı olan kimsenin uygun ve yumuşak bir şekilde talepte bulunmasına hem de katilin zorluk çıkarmadan, rahatsızlık vermeden yükümlülüğünü yerine getirmesine işaret edilmektedir. (Mukatil b. Süleyman, 2002: 1/158; ez-Zemahşerî, 1998: 1/371; İbn Atiyye, 2007: 1/426-427; Ateş, 1988: 1/290) Bu aynı zamanda toplumun olaya taraf olmayan kesimlerini de ilgilendirmektedir. Kısacası kim olursa olsun makul olanın dışına çıkılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece “ma’rûf” kelimesinin devamlılık ve güven verme kök anlamları ile de ilişkili olarak kalıcı barışın sağlanması ve güven ortamının tesisi amaçlanmaktadır. Bu da katil açısından diyeti ödememe, diyeti kabul edenler açısından yeni taleplerde bulunma, üçüncü taraflar açısından fitne çıkarma gibi suistimallerin önlenmesine katkı sağlamaktadır.

Vasiyetteki Ölçü Olarak Ma’rûf

Temel anlamı itibariyle “bitiştirme, ulaştırma, bağlama” anlamlarına gelen “وصى” kökünden türeyen (İbn Fâris, 1979: 6/116) vasiyet fıkıhta kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesini ifade etmektedir. (Arı, 2012: 42/552) Doğurduğu sonuçlar itibariyle birden çok tarafı ilgilendiren vasiyet yerine getirilmesi ve değiştirilmemesi gereken önemli bir uygulamadır. (el-Bakara 2/181) Miras taksimi ile ilgili ilke ve kurallara işaret edilen ayetlerde taksimatın ölen kişinin borçlarının ödenip vasiyetinin yerine getirilmesinden sonra yapılması (Bkz. en-Nisâ 4/11-12) vasiyet yapılacağı zaman iki âdil kişinin bulundurulması (el-Mâide 5/106) tavsiyeleri de onun önemine işaret etmektedir. Önemine binaen de Bakara Sûresi 180. ayette vasiyetin bir yükümlülük olduğu şu şekilde ifade edilmektedir. “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda (بِالْمَعْرُوفِ) vasiyette bulunması Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak size farz kılındı.”

Vasiyet ile yükümlülüğe dikkat çeken bu ayette onun bir hak kaybına aracılık etmemesi, birilerinin onun aracılığıyla haksızlık yapmaması için ise “ma’rûf” ölçüsüne vurgu yapılmıştır. Kelime ifade ettiği anlam ise vasiyetin mağduriyete ve haksızlığa yol açmamasının sınırı olmaktadır. Yani vasiyetin onu yapan kişinin keyfi bir uygulaması olamayacağını, makul ölçülerden ayrılmamak gerektiğini ifade etmektedir. Adaletin ölçülerinin dışına çıkılmaması, fakiri bırakıp, zengin lehine vasiyet etme ve vasiyetinde malının üçte birini aşma gibi (ez-Zemahşerî, 1998: 1/378) kabulü mümkün olmayan uygulamalardan kaçınılması gerektiği “ma’rûf” ile talep edilmiş olmaktadır. “Ma’rûf” hem miras taksimine zarar vermemenin hem de vasiyeti değersizleştirmemenin (İbn Atiyye, 2007: 1/432) ölçütü olmaktadır. Buna göre diğer birçok uygulamada olduğu gibi “ma’rûf” keyfi ve kişisel tercihler neticesinde ortaya çıkabilecek mağduriyetlere bir set işlevi görmektedir. İsteyen istediği gibi vasiyette bulunabilir keyfiligi yerine vasiyetin makul ölçüler çerçevesinde yapılmasına imkan tanımaktadır.

İnkarcı Anne Baba ile Münasebetin Ölçüsü Olarak Ma’rûf

Kur’an’ın önem verip inananlardan da bihakkın yerine getirilmesini istediği davranışlardan bir de anne-babaya iyiliktir. Önemine istinaden birden çok ayette bunun inananların bir yükümlülüğü olduğu vurgulanmaktadır. (el-İsrâ 17/23-24; el-Ankebût 29/8; Lokmân 31/14; el-Ahkâf 46/15) Lokmân Suresi 14. ayette ise bu iyiliğin gerekçeleri sayılarak adeta insanın bu hususta ikna olarak zafiyet göstermemesi gerektiğine şu şekilde işaret edilmektedir: “İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Öyleyse, ey insan; bana ve ana babana şükret! Unutma ki, dönüşün banadır!”

Gerekçesiyle birlikte anne babaya iyiliğin emredildiği bu ayetin devamındaki 15. ayette ise “Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada makul ölçülerde münasebeti devam ettirin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim” buyrulurken anne babayla münasebette gözetilmesi gereken sınırlara dikkat çekilmiştir. Bu noktada insandan şirk koşma ısrarları dışında anne babayla makul ölçülerde münasebetin devam ettirilmesi gerektiği emredilmektedir. Şirk koşmayı ısrar etmeleri dahi onlarla münasebeti koparmaya gerekçe olamayacağına işaret edilmektedir. Münasebetin devam ettirilmesini ifade eden وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا cümlesindeki “ma’rûf” ise anne-baba ile evlat arasındaki münasebet nasıl oluyorsa o şekilde devam ettirilmesini ifade etmektedir. Güzel ahlâk, yumuşak huyluluk, eziyetlerine katlanma, iyilik yapma, silâ-i rahim gibi güzel davranışlarda bulunmak ve alicenaplık ve yiğitliğin gerektirdiği şeyleri yapmak suretiyle (ez-Zemahşerî, 1998: 5/11) bildik ve kabul görmüş uygulamaların hayatları boyunca devam

ettirilmesi istenmektedir. Dolayısıyla diğer birçok hususta olduğu gibi anne babayla geçimde de keyfi uygulamaların, fitrat ve teamüllere aykırı girişimlerin yerinin olmadığı, her şart ve durumda onlarla makul ilişkinin devam ettirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Kur'an, ilk nazil olan ayetlerinden itibaren yaşanan hayatın bir parçası olmuş ve onun problemlerini göz ardı etmemiştir. Ortaya koyduğu prensipleriyle yaşanan problemlere bizzat hayatın içinden çözümler sunmuştur. Sunduğu çözümler ile insanlara önemli kolaylıklar sağlamış, önerdiği ve gözetilmesini istediği hususlar ile de birçok muhtemel problemin önlenmesini amaçlamıştır. Nüzûlün gerçekleştiği yaklaşık 23 yıl gibi kısa bir süre içerisinde kabul görmesinin, nüzul sürecinde her geçen gün inananların sayısının kayda değer bir şekilde artış göstermesinin geri planındaki etkenlerden biri de Kur'an'ın bu işlevselliğidir. Sorun olan değil de sorun çözen bir kaynak, bir rehber olarak, kabul edilebilir ve uygulanabilir çözümler sunması kısa sürede bütün dikkatleri üzerine çekmiştir.

Kur'an'ın önerdiği çözümler ve bu doğrultuda sunduğu ilkelerin geri planındaki ana etken onu kendisine rehber edinen insanın hak ve sorumlukları ile birlikte hem kendisinin huzurlu bir hayat yaşaması hem de hayatı paylaştığı diğer insanların huzuruna katkı sağlamasının amaçlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda o, birilerinin mağduriyetine ve hak kaybına yol açabilecek her türlü suistimalin karşısında durmuştur. İnsanlar arası ilişkilerde hassaten de karşılıklı hakların ve sorumlukların ihtimal dahilinde olduğu evlilik, boşanma, cinayet, vasiyyet gibi durumlarda kişisellikten ziyade yerindeliği ve olması gerekeni önceliklemiştir. Bu önceliği ile de bir tarafın diğerini mağdur etmemesine, bazı gerekçelerle aşırıya kaçmamasına, kişisel çıkarların hâkim olmamasına kısacası zulme uğrama ve zulmetmenin engellenmesine aracılık etmiştir. Yaşanması muhtemel birçok suistimalin önlenmesine çalışmıştır.

Kur'an'ın sunduğu çözümler ile tesis etmeye çalıştığı hayat nizamına katkı sağlayan önerilerden biri de "ma'rûf" ölçütünün gözetilmesidir. Çünkü "ma'rûf" bir çözüm aracı, ölçüt, kriter olarak önerildiği ayetlerdeki örfe uygun olma, güven verme, kabul görme gibi anlamlarıyla uygun, makul, yerinde tavır ve davranışlara işaret etmektedir. İfade ettiği anlam ve içinde bulunduğu bağlamdaki işlevi ile o, yanlış anlamamanın söz konusu olabileceği bazı durumlarda sözü uygun formata dönüştüren bir ölçü, boşanma sonrası yükümlülüklerin ihmalini önleyici bir kriter, eşi vefat eden kadının mağduriyetinin giderilmesinde ve cariyenin mihrinin uygun şekilde verilmesinde güvence, yetim malından istifade etmede ve vasiyette bir orta yol, cinayet sonrasındaki diyet vs uygulamalarındaki aşırılıklara fren, inkarcı anne baba ile münasebette uygun tavır olarak sunulmaktadır. Gözetilmesi ve dikkate alınması bütün tarafları memnun etmektedir.

Kur'an'ın önerdiği ve "ma'rûf"un esas olduğu bu uygulama ve tavırlar uygun olana, yakışana, yerinde davranışa ve genel kabule işaret ettiğinden sadece nüzul döneminin değil bütün dönem ve şartların yerleşmiş örfünü kapsamına almaktadır. Çünkü "ma'rûf" kelimesi ile bir çerçeve çizilmekte ve bu çerçeve Kur'an'a muhatap olanların dönemlerine göre güncellenmeye imkan tanımaktadır. Hangi dönemde olursa olsun genel kabule uygun yerleşik örf kıstas olarak sunulmaktadır. İfade ettiği anlam ile nüzul döneminde içinde bulunulan şartların, günümüzde ise çağın imkan ve ihtiyaçlarının gelecekte ise muhtemel gelişim ve ilerlemenin gözetilmesini pekala mümkün kılmaktadır. Her dönemde uygulanabilecek genel geçer bu çözüm önerisi ile kişisel çıkarların törpülenmesi, yanlış anlama, haksızlık, bencillik, sorumsuzluk, zulüm gibi birçok problemin çözülmesi mümkün olmaktadır. Bu öneri aynı zamanda Kur'an'ın işlevselliğine, çözüm odaklılığına ve yaşanabilir bir kitap olmasına da örneklik teşkil etmektedir. Çünkü "ma'rûf" önerisi Kur'an'ın suistimali nasıl önlediğini, yerinde ve uygun çözüm önerileri ile nasıl hayatın içine girdiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum benzer örnekleriyle birlikte Kur'an'ın her daim dikkate alınması, önem verilmesi ve öncelenmesi gereken bir kitap olduğuna da dayanak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, A. (2015). Kur'an'da İnsanın Mutluluğu. Rağbet Yayınları.

Akpınar, Ali. (2002). Günümüz İnsanın Kur'an'a Olan İhtiyacı. Diyanet İlmi Dergi, XXXVIII/3,113-136.

- Arı, A. (2012). "Vasiyyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 42, ss. 552-555), TDV Yayınları.
- Ateş, S. (1988). Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri (1-12). Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydınlı, A. (1987). Hadis İstılahları Sözlüğü. Timaş Yayınları.
- Demirci, M. (2011). Vahiy Gerçeği. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2003). "Ma'rûf". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 28, ss. 66), TDV Yayınları.
- Esed, M. (1999) Kur'an Mesajı. Çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İşaret Yayınları.
- Eyüboğlu, O. & Okuyan, M. (2008). Kur'an'ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma'rûf Kavramı Örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26-27, 175-213.
- el-Ezherî, M. (t.y.). Tehzîbu'l-luğa. (1-15). ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Tercüme.
- Ferahidi, H.b. A. (1424/2003). Kitâbu'l-'ayn. (1-4) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gölcük, Ş. (2012). Kur'an ve Mekke. İz Yayıncılık.
- Hüseyin, T. (2003). Cahiliyye Şiiri Üzerine. Çev. Şaban Karataş. Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Atıyye, E.M.A.b.G. (2007). el-Muħarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz. (1-8). Dâru'l-Ḥayr.
- İbn Faris, E.H.A.b.F.b.Z. (1979). Mu'cemu mekâyisi'l-luğa. (1-6). Thk. Abduselâm Muħammed Harun. Dâru'l-Fikr.
- İbn Kesir, E.F.İ.İ.b.Ö. (2000). Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Azîm. (1-15). Müessesetü Ḳurṭuba, Mektebetü'l/Evlâdi's-Şeyḫ li't-Turâş.
- Karaman, H. vd. (2014). Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. (1-5). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- el-Kurtubî, E. A. M. b. A. , el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân. (1-24). Müessesetü'r-Risâle.
- el-Mâturîdî, E.M.M. (1426/2005). Te'vîlâtü ehli's-sünne. (1-10). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Mâverdî, E.H.A.b.M.b.H. (t.y.). en-Nuket ve'l-'uyûn. (1-6). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye - Müessesetü'l-Kütübi's-Şekâfiyye..
- Muḳâtil b. Süleymân. (2002). Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân. (1-5). Thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Müessesetü't-Târîḫi'l-'Arabî.
- er-Râzî, E.A.F.M.b.Ö.b.H. (1401/1981). Mefâtîḫü'l-ğayb. (1-32). Dâru'l-Fikr.
- Şa'ban, Z. (2000). İslâm Hukuk İlminin Esasları. Terc. İbrahim Kâfi Dönmez. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şimşirgil, A. & Ekinci, E.B. (2008). Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle, KTB Yayınları.
- et-Taberî, M.b.C. (2001). Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân, (1-25). Dâru Hicr.
- Tan, Z. (2011). Kur'an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur'an'ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği. Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, 27-78.
- Tiyek, F. (2018). Kur'an'ın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü. Ankara Okulu Yayınları.
- Vatandaş, C. (2009). Kur'an'ın Hayata Müdahalesi (Bireyin ve Toplumun İnşası). Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet, 177-192.

Zemaşşerî, M. (1998). el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl. (1-6). Mektebetü'l-Ubeykân.